

אגב הכתיבה על הלוח ולאחר מכן יש אפשרות לחזור על ביאור המילים וגם על ביאור הענין.

דוגמה של ניבים והטיפול בהם:

ללמד בני יהודה קשת (פסוק כג),

מנשרים קלו ומאריות גברו (פסוק כג),

בנות ישראל על שאול בכינה (פסוק כד).

בקשר לניב הראשון אפשר לדון על החובה ללמוד להילחם, על התפקיד המיוחד של בני יהודה (ראה "דעת סופרים"). בקשר לניב השני יש לשאול מאיזה מקום אחר ידוע הניב הזה לתלמידים (תפילת "אב הרחמים" לפני מוסף של שבת).

הניב השלישי מעלה נקודה חדשה בהנהגתו של שאול שלא נזכרה לעיל. שאול דאג לנשי החיילים, שבעליהן יביאו להן מתנות בשובם מהמלחמה

דוגמה של נושאים עיוניים:

החובה לטפל בממלאי מקום לאנשים שנהרגו (ללמד בני יהודה קשת לאחר שנפלו גבורי שאול): התואר החדש של ישראל "הצבי ישראל" (פסוק יט), שמחת הגויים על מפלת ישראל ("אל תגידו בגת וגו' פן תשמחנה" פסוק כ), שבח אנשים אמיצים במלחמה, שאינם נבהלים מהדברים האימים שבה (פסוק כב). עושר ישראל בימי שאול (פסוק כד).

בתחילת הקינה הוא מדגיש את החובה לאמן חיילים למלחמה אבל בסופה הוא מדגיש שהגבורה לא מבטיחה ניצחון, שהלא אנשי שאול היו גבורים ובכל זאת נפלו. מכאן שלניצחון דרושות גם זכויות. דוד אינו אומר זאת במפורש, אבל זה נשמע מתמיהתו החוזרת: "איך נפלו גבורים" (פסוק יט, כה, כז). אילו היתה הגבורה ערובה לניצחון, לא היה יכול לקרות מה שקרה.

פרק ב פסוקים א-יח

שתי ממלכות בישראל

המחנך: כמה זמן עבר מעת שישראל ביקשו מלך עד מה שמתואר בפרק ב?

תלמיד: הרבה.

המחנך: כך נדמה לפי המאורעות הרבים שאירעו מאז ועד עתה. או יותר נכון: כך נראה ממה שהנביא האריך לתאר מה שקרה. למעשה עברו כשלוש שנים בלבד. שנים אלו מלאות היו מעשים טובים וגם לא טובים כל כך. בכל אופן קראו את פרק ב עד פסוק יח.

תלמידים תמהים: בני ישראל ביקשו מלך אחד ועתה יש להם שנים והם נלחמים זה בזה.

המחנך: זה נראה גרוע מאד. עלינו להתבונן יפה יפה במה שאירע ולהבין למה אירע כן.

כבוד עם ישראל הוא דבר חשוב מאד תמיד. לבזות את עם ישראל זה חטא חמור מאד, גם היום. עוד יותר לא טוב הוא לבזות את ההסטוריה שלנו. על ידי כך מבזים גם את התורה, יסוד חיי ישראל. האם כבר למדתם ספר דברים?

בכל אופן למי שיש תנ"ך שלם אבקש שיפתח את פרשת ואתחנן, דברים ד, ו. "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים" וגו', ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".

זה חשוב מאד שיכבדו את ישראל. אם מכבדים אותם מכבדים גם את תורתם. אם מבזים אותם אף תורתם מתבזית, גם היום. כל שכן אם מבזים את העבר שלנו. אם מבזים את דוד מבזים גם את ספר תהלים. וכן הלאה והלאה.

תלמיד: אבל האם זה יפה שבני יהודה ממליכים מלך על עצמם מבלי הסכמת שאר השבטים.

המחנך: זה בודאי מצער מאד. אבל עלינו לשאול: למה עשו כן, למה הסכים דוד לכך? אם כי קשה מאד לכוין לאמת בענינים אלו, אני רוצה לשמוע סברות שלכם. אחר כך אגיד לכם מה שנאמר בספר הזוהר על כך.

הערה: אם תלמידים ישאלו פרטים על ספר הזוהר, יסביר להם המחנך שהזוהר הוא פירוש לתורה לפי דרך עליונה ונסתרת שרק מעטים מבינים אותו, אולם יש בו גם דברים שקל להבינם לכל אחד, כמו הדבר שאנו מזכירים להלן).

תלמיד: דוד נמשח על ידי שמואל וכל ישראל צריכים היו לקבלו.

המחנך: נכון מאד. אמנם אפשר שמשיחת דוד על ידי שמואל נשארה סוד שרק מעטים ידעו עליו. אבל כפי הנראה אמר שמואל לדוד בעת שמשח אותו שהוא ימלוך לאחר מות שאול. הדבר היה ידוע לזקני יהודה והם באו אל דוד לבקשו שיקיים מה שאמר שמואל. הוא לא סירב, כי האדם הראוי להנהיג את ישראל ויודע שרוצים בו, חייב לעשות זאת, כדי שתהיה הנהגה לעם וכדי שלא ימלאו את התפקיד אנשים בלתי הגונים.

תלמיד: אבל למה לא שלחו לשאר אנשי ישראל לשאול אותם.

המחנך: השאלה היא התשובה. כנראה ידעו שלא ישמעו להם. הם ידעו שהרבה לשון הרע דברו על דוד מצד אחד. מאידך, הבינו כי העם ירצה לגמול חסד למלכם שמת במלחמה עבור העם. וכן אפשר כי ניסו לדבר ראשית כל עם אבנר שר הצבא אבל הוא התנגד. הם לא רצו לחכות, מפני שפחדו שהפלשתים יכבשו עתה את כל הארץ. הם היו בטוחים כי אם ימליכו את דוד אף על חלק מן העם לא יעיזו הפלשתים להילחם. וכן היה. לאחר מכן ניסה דוד להשפיע על העם שכולם יקבלו את מלכותו, אבל לא הצליח.

הוא שלח לאנשי יבש גלעד להודות על שקברו את שאול. דרך אגב הודיע להם כי נמשח למלך. הוא קיוה שהם יענו לו וגם הם יבקשוהו למלוך. הם לא השיבו. עתה נראה מה עשה אבנר. קראו פעם נוספת את הפסוקים ה-ט.

לאחר הקריאה יבקש המחנך שאחד התלמידים ימסור את תמציתם.

(הערה כללית: יתכן כי מורים רבים יראו הפרזה בהצעה שבמדריך זה כי הקריאה תימסר לתלמידים עצמם. בשיטה זאת עלולים תלמידים רבים לדלג על ענינים שונים ועל פירוש המילים. דבר זה נכון בעיקר כאשר ספר שמואל נלמד עם ילדים צעירים. כדי למנוע תקלה זו יש להקדיש שיעור אחד מדי פעם לקריאה ולפירוש המילים בלבד. אפשר גם לחבר את שתי השיטות ובמקום קריאה דמומה להכנה להבנת הענינים, להשתמש בקריאה על ידי התלמידים.)

תלמיד מוסר תמצית: אבנר ממליך בן של שאול ומושיב אותו בעיר אחרת בעבר הירדן. כל ישראל מקבלים את מלכות איש בושת.

המחנך: לא מסרת את הדברים בדיוק. עיינו יפה בפסוק ט, ראו על מי המליכו בתחילה.

תלמיד: על הגלעד.

המחנך: נכון, תחילה הוא פנה אל אנשי גלעד, מפני שידע שהם הנאמנים ביותר לבית שאול שהצילם מן העמונים. כן ידע שדוד שלח אליהם שליח. אחר כך הוא הולך לאט לאט, תחילה אל שבט אשר בצפון, אחר כך אל יזרעאל ואל אפרים במרכז הארץ. זה בודאי נמשך כמה שבועות.

פרט זה חשוב מאד להבנת הפסוקים הבאים, כפי שתראו להלן.

תלמיד: אבל למה עשה זאת אבנר. למה לא ניסה לדבר עם יהודה? למה פילג את העם.

המחנך: אנו נראה להלן שהוא הלך גם ליהודה ועל ידי כך התלקחה מלחמת אחים קצרה. ראשית אבנר עשה כפי שחובת שר צבא לעשות, להטיב עם בני משפחת המלך שמת מות גיבורים. היה לו גם יסוד רוחני לכך, כמו שמובא ברש"י בשם חז"ל: לבית שאול היה רמז בתורה על מלכותם. לפני לידת בנימין נאמר ליעקב אבינו "ומלכים מחלציק יצאו" (בראשית לה יג) רמז למלכות בנימין. ברמז זה מדובר על מלכים אחדים ולא על מלך אחד. לכן חשוב שעליו להמליך את איש בושת.

תלמיד: ואני חושב שהוא עשה כן מפני שהיה ממשפחתו. שאול היה בן אחיו.

המחנך: נכון שהם קרובים. אבנר היה בן נר דוד שאול (שמואל א יד ג). כבר אמרתי לכם שיתכן כי גם במעשי האיש הגדול והחשוב יתערבו אחוזים מסויימים של נימוקים אישיים. זו תוצאה מטבע האדם. אבל בדרך כלל האחוזים האלה אינם גדולים. תמיד יש גם כוונה

לטובת העם, חלק של "לשם שמים". כמה אחוזים "לשם שמים" היו בפעולות אבנר? קשה לדעת. מזה שהוא התחרט מהר על המלכת איש בושת, אפשר לראות שהוא עצמו לא היה כל כך חזק בעניין. איש בושת היה איש חלש ולא נחשב מול דוד. אבל העם כולו קיבל את העניין, ואבנר השתדל כי גם שבט יהודה יצטרף. בזה הוא הפריז וגרם למלחמת אחים. על זאת נלמד להלן.

תלמיד: עדיין זה נראה לא טוב ולא יפה. אם "עם חכם ונבון" הם ישראל, צריכים היו למנוע זאת.

המחנך: אתה קצת צודק. על כן אמרתי שאני אוסיף את דעת הזוהר בעניין זה (בדרך כלל מוסיפים תמיד את התואר "קדוש" ואומרים "הזוהר הקדוש"). הזוהר שואל: למה לא זכה דוד למלוך על ישראל בבת אחת, ומשיב שזו היתה גזירה משמים. דוד היה צריך לעבור הכנה מוקדמת על ידי מלכותו על יהודה בחברון, שתכשיר אותו למלוכה על כל ישראל (ראה פרטים נוספים ב"דעת סופרים").

נוסיף שהגזירה מטרתה היתה כדי שיתקיים גם הרמז שבתורה על מלוכת שבט בנימין. בזמן שיש גזירה משמים גם לאנשים חכמים מאד קל לעשות דבר שנראה כשגיאה. סיכום: מחלוקת זו היתה לא מסוכנת והיה בה הרבה תועלת. היא נגמרה מהר. כל העניין היה גזירה מן השמים, ומן השמים סייעו שהיא תסתיים מהר.

פרק ב. (פסוקים יא-לב)

מלחמת אחים המסתיימת מהר

המחנך: פרשה עצובה לפנינו היום. עצובה מאד. גנאי לישראל. אולם בכל זאת נראה כי יש בה גם כבוד רב לישראל. לא זכו ישראל לכבוד מלא, אבל בכל זאת גם במקרה זה הם עם ה'. נקרא יפה פסוקים אלו ונתווכח עליהם. ראשית כל אבקש להשיב לי לשאלה: לשם מה בא אבנר לגבעון? אל תמהרו לענות.

תלמיד: הוא עבר בכל הארץ להמליך את איש בושת. עתה בא לגבעון.

המחנך: נכון מאד. הוא המליך את איש בושת על כל שבטי הצפון, מרכז הארץ ועבר הירדן. עתה התכוון לצאת דרומה, כדי להשיג לממלכת איש בושת עיר אחר עיר. אבל מה קרה?

תלמיד: אנשי דוד שמעו על בואו ויצאו לקראתו.

המחנך: נכון, כאן אנו מתוודעים לאישיות נכבדה מאד בתולדות ישראל ובעיקר בתולדות ימי דוד, הוא יואב שר צבא דוד, שנזכר כאן לראשונה. עוד ניפגש אתו פעמים רבות. תראו מה אירע.

תלמיד: הם ישבו אלו מול אלו על הבריכה.

המחנך: כן, הם ישבו כידידים ליד הבריכה. כנראה היה חם והם נהנו לשבת ליד המים. הם בודאי הכירו זה את זה ממלחמות קודמות שבהן נלחמו יחד. עתה עמדה לפניהם שאלה קשה: כיצד לאחד מחדש את ישראל. הנביא לא כתב את כל הפרטים. בודאי היה ויכוח ביניהם. ננסה לשחזר ויכוח זה. מי מוכן לדבר בשם אבנר ומי בשם יואב.

תלמיד מדבר בשם אבנר: כתוב בתורה: אחרי רבים להטות (שמות יג, ב). כל העם קיבל עליו את מלכות איש בושת. גם יהודה צריכה לעשות כן.

תלמיד בשם יואב: צר לי מאד. אמנם באותו פסוק גם כתוב: "לא תהיה אחרי רבים לרעות". אבל לא אוכל לומר שאתה עושה רעה. היכרתי יפה את שאול, זכרונו לברכה. אני יודע שמת כגיבור במלחמה וכצדיק. ראוי לנו לגמול חסד לזרעו. אבל לדעתנו אין זה לטובת העם. איש בושת הוא איש חלש. אולי נעשה אותו משנה למלך. מלכות דוד היא לטובת ישראל. אבל מחוץ לזה: שבט יהודה לא עשה על דעת עצמו. שמואל הרואה משח את דוד ואמר לו שימלוך לאחר מות שאול.

תלמיד בשם אבנר: דעת יחיד היא בכל זאת דעת יחיד. רוב העם סומך על הרמז שבהבטחת ה' ליעקב לפני שנולד בנימין, כי המלכות שתהיה מבנימין תכלול לפחות שני מלכים.

תלמיד בשם יואב: יעקב עצמו לא הזכיר לבנימין ברכה זו. הוא הוא שבירך שמלכים יצאו מיהודה. דוד איננו מתכוין לכבוש את כל ישראל לשלטונו. ה' שומר את ישראל. אולי ישלח נביא להודיע לנו מה נעשה. מוטב נמתין.

המחנך: בשעה זו כנראה עבר אבנר להתקפה והחל לטעון: האם עניני כלל ישראל משחק הם לך? עם ישראל לא ישאר מפולג. משמים לא יסכימו לך. וזה לך האות. אני יכול להכניע אותך ואת דוד תוך ימים אחדים. אבל על ידי כך תהיה שפיכות דמים גדולה. אני מציע הצעה אחרת: יצאו שנים עשר אנשים, כמספר שבטי ישראל מצדי ומצדך ונעשה מלחמה קטנה. אני בטוח שמשמים יסייעו לנו ואנשיך יפלו כולם לפני אנשינו. זה יהיה לאות של כניעה ומניעת מלחמת אחים קשה וגדולה.

ברגע זה השמיע קול מפקד: "ישחקו נא הנערים לפנינו!".

יואב ענה במלה אחת, באין ברירה, כי ראה כי אם לא ייענה יפרוץ קרב גדול. "יקומו" ענה בשפה רפה.

עתה ראו מה אירע בסוף. קראו יפה.

תלמיד: אבנר ניגש וביקש להפסיק את המלחמה.

המחנך: כמה זמן ארכה המלחמה?

תלמיד: כל היום.

המחנך: איזה שר צבא נכנע לאחר מלחמה של יום אחד? מלחמה זו לא נמשכה אף יום שלם אחד! כאן אתם רואים שר צבא ישראל. הוא עשה זאת לא ממורד לב. ראו בדבריו מה היתה הסיבה שהציע להפסיק.

תלמיד: אני לא מבין את אבנר. הוא שואל "הלנצח תאכל חרב", והוא אומר דברי מוסר ליואב. הלא הוא התחיל.

המחנך: זה מה שיואב ענה לו. אבל ראשית כל ענו לשאלתי: מה היתה הסיבה שאבנר מיהר כל כך להיכנע. קראו יפה את דבריו: מה פירוש "כי מרה תהיה באחרונה"?

תלמיד: מלחמת אחים זה דבר מר.

המחנך: גם זה נכון. אבל נראה כי אבנר התכוון לדין שמים. המלחמה התחילה יותר מדי מהר. אחריות שפיכת הדמים תהיה על המפקדים. הוא לא טעה, הגמרא אומרת שהוא נענש זמן לא רב אחר כך ונהרג.

תלמיד: אבל כיצד דיבר כמוכיח בעת שהוא אשם.

המחנך: מקולו של אבנר נשמע קול איש ישראל אמיתי המתוודה על חטאו. אמנם הוא שוגה קצת בהאשימו אחרים. הוא רואה את אנשי דוד אשמים, כי נפרדו מעל רוב העם. אבל אף כי כוח בידו להמשיך במלחמה הוא מתחנן להפסיק.

יואב מסכים מיד, אף כי עתה היתה אפשרות בידו להתגבר על אבנר ועל צבאו. אבל הוא ידע יפה שלא בכוח יוכרע הדבר.

אגב, שימו לב, יש בפסוקים אלו מילים אחדות שצריכות להיות ידועות לכם מסידור התפילה, תפילת ימים נוראים.

תלמיד: "ויהיו לאגודה אחת".

המחנך: נכון. בתפילת ימים נוראים אנו מתפללים "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם". כך עשו עתה בני בנימין. הם נעשו אגודה אחת לבקש שלום ומהר מאד הושג השלום. מלחמת אחים זו נסתיימה מהר.

פרק ג

הערה כללית: פרק ג הוא ארוך ובו ענינים רבים מאד. מחוסר הזמן אמנם אי אפשר להרחיב דברים בכיתה בכל האמור בו. יש לחלקו לחלקים, מהם יהיו נלמדים בפירוש המילים בלבד. לאחרים יש להקדיש דיון בכיתה. אנו מציעים ללמוד לפי פירוש המילים בלבד את פסוקים א-ו (הבעיות שבהן מבוארות בדעת סופרים). הפסוקים ז-טו דורשים דיון.